

Versneden verzen

Saskia van Leendert – Zo moet het zijn geweest

Hoe zij mij leest is de debuutbundel van Saskia van Leendert (° Amsterdam, 1972), in april 2009 uitgegeven door Free Musketiers (Zoetermeer, NL).

Ik wil beginnen met een punt van kritiek, simpelweg om ervan af te zijn.

Er ontbreekt structuur in de samenstelling van de bundel en dat is jammer. De titels zijn stuk voor stuk sterk en goed gekozen. Maar in het geheel zouden aparte hoofdstukken of afdelingen niet hebben misstaan, teneinde verhaal en thematiek nog sterker te laten uitkomen. Want de bundel verdient dat.

Bij lezing van de eerste gedichten dringen zich direct de centrale thema's aan je op die, steeds weer in andere vorm maar heel nadrukkelijk, aanwezig zijn.

Dit zijn volgens mij de thema's van Van Leendert: liefde en verlangen naar liefde, ontmoeting, vervreemding, tijd. Het zijn universele thema's, maar de dichteres weet ermee om te gaan, eigent zich deze toe alsof ze haar op het lijf geschreven zijn. Ondersteunende motieven daarbij zijn bedrog, lust, gretigheid, jaloezie, intenties.

Ik begin met een citaat uit *Het diagram*: "...en ik smeed mijn exen op tafel / langzaam steeds meer / (nee zoenen telt niet). / Ik dacht aan haar die ik bedroog / en hen die ik achterliet."

Van Leendert beschrijft de liefde in tal van facetten, maar het zijn dikwijls de 'love beginnings' en vaak ook de 'warnings of love', die overheersen. Zoals in *Sorry*: "Het voorzichtig / per ongeluk / raken van haar arm / haar knie, haar borst. / Met voorbedachte rade / nogmaals". Hier zijn de korte zinnen fraai gekozen, en de afbrekingen zijn functioneel: het is een bedachtzaam, voorzichtig prevelen van wat er speelt. Of zoals in *Hier*: "vouw die grijns op / neem je glimlach, je jas en al je kleren /.../ geef dan je hart aan mij / laat me voelen dat het klopt". Een mooi slotvers met het ambigue 'klopt'. Bij dit alles houdt Van Leendert afstand, observeert en registreert. Ik kom hier dadelijk op terug.

Van de poëzie in deze bundel straalt zinnelijkheid af. Zoals in *Meisje van dertien* dat fraai halfrijm bevat: "Voor spelletjes te groot / speelt zij onverstoord / weet precies hoe ze bekoort / op de grens van open en bloot. // Alleen haar tanden gekooid."

Waar het om gaat, lezen we volgens mij nergens duidelijker dan in het gedicht

As: "...Haar silhouet draait in en om // een lijf dat vraagt naar meer. Gezond verstand / vervloekt haar geur de kleur van blauwe ogen." Het gaat om de vervoering, die genadeloos is en om 'meer vraagt', en ook groeien wil: "...het was die dag in mei waar handen handen / beroerden, zachte huid ontbrandde in // mijn keel de adem stokte en jouw lach..." Toen ik de titel zag en de eerste heftige regels las, moest ik onwillekeurig denken aan het tomeloze, het

opbranden van liefde, zoals bij Jacques Brel in *J'arrive*, tot as: "...Un corps qui tremble et tomber mort / Brûlé d'amour le coeur en cendres" (1) Maar in dit gedicht is zinnelijkheid tegelijkertijd het instrument dat, minder vrijblijvend dan uit de eerste regels blijkt, de liefde binnenlaat en in een ander tijdsperspectief plaatst. In de laatste regels beschrijft de ik haar lach, die "...naar binnen drong op zoek naar plaatsen waar / je blijven kon."

Dan zijn er de gedichten waarin de taal zelf zinnelijk wordt. Zoals in het gedicht *Zoals zij mij leest*. "Woorden vreet ze met haar ogen / handen verslinden tanden verscheuren / zuchtend en kreunend / geeft ze zich over aan klank en ritme / kronkelt tussen lettergrepen door." Van Leendert voert hier een bekende kunstgreep uit: zij toetst de bevindingen van de 'ik' aan een 'zij'. In dit gedicht (waarvan de titel licht varieert op de bundeltitle) wordt een 'zij' nadrukkelijk geportretteerd die een tekst van de 'ik' leest. Zoveel is wel duidelijk, aangezien de ik na lezing vraagt: 'En?'

Klank en ritme maken wat hier gezegd wordt bijna tastbaar, en "...kronkelt tussen lettergrepen door" is ronduit een fraaie vondst.

In het gedicht *In het landschap van haar lichaam* beschrijft de dichteres het lichaam als een metafoer. Het opent met het heel suggestieve: "In een kluwen van armen en benen / ligt zij, onmiskenbaar een vrouw." Allengs verdicht dit lichaam zich tot het landschap zelf: "Het geluid dat zij maakt komt van ver, haalt haar in / en ik denk aan het meisje dat zij verborgen houdt / verschijnt wanneer zij haar ogen sluit. // Zij rolt van me af, vouwt zich dubbel, krult ineen."

Het gedicht eindigt met een constatering, een verzuchting haast die verwijst naar iets dat voorwerelds lijkt: "Zo moet het zijn geweest." Deze regel doet me, niet zonder reden, denken aan het gedicht *Fern Hill*, van Dylan Thomas:

"... it was all
Shining, it was Adam and maiden,
The sky gathered again
And the sun grew round that very day.

So it must have been after the birth of the simple light..." (2)

Zo moet het zijn geweest. Maar het zijn niet 'Adam en de Eerste Vrouw'. Of toch? Om die vraag te beantwoorden moet ik mezelf eerst een andere vraag stellen: wat is de poëzie van Van Leendert niet?

Zelf stelt zij nogal nadrukkelijk dat zij de vrouwenliefde beschrijft, maar dat zij geen lesbische poëzie schrijft, en in een beeldinterview dat ik van haar zag, verzet ze zich nogal fel tegen dit stigma. Terecht, denk ik na lezing van haar gedichten. Want ja, het gaat ontegenzeggelijk over de vrouwenliefde, maar er is 'meer' aan de hand. De verzen zijn over het algemeen bondig en 'dicht', maar de zinnen lopen vlot, de taal ademt en is open. Wat is de bedoeling van die schijnbare tegenspraak? Gaandeweg lees ik mij vast in de verzen. En een schijnbaar kort vers als *Provocatie* houdt me zelfs een tijdje gevangen, letterlijk. Want ik moet het steeds herlezen. Wat staat er toch? Het herbergt zoveel stelligheid, het wil in zijn bescheiden vorm overtuigen, maar van wat?

“Met een heggenschaar uitschieten / als ik jouw nagels knip / zou iemand dat geloven?” In de gedichten van Van Leendert gaat een vorm van dominantie schuil, maar niet die soort die geen tegenspraak duldt. Dit komt bijvoorbeeld ook tot uitdrukking in het gedicht *Ondraaglijk*, waarmee de bundel begint. Ik citeer het hier in zijn geheel.

Ondraaglijk

Voor altijd vastgevroren in de tijd.
De stille rust waarmee je wegvloog uit
het beeld van ochtend in gebleekt katoen.
De haren zwart, alleen je huid droeg jij.
En ik, geboeid publiek, keek ademloos
naar hoe jij vlinder werd en onder vel
bewoog, je naam onzichtbaar in mij schreef.
Pas achteraf bedacht ik, had ik maar
de vleugels vastgebonden op je rug.

Ja, het is prachtig om uit die cocon een vlinder zich te zien ontpoppen. Voor de hoofdpersoon in dit gedicht is het van een ondraaglijke schoonheid om die vlinder te zien uitvliegen. En het is pas werkelijk ondraaglijk dat zij die ander niet de vleugels vastbond! Een echte paradox, namelijk een worden en tegelijk existentieel verlies van ‘zijn’ – het ontstaan van de vlinder – maar uiteindelijk ook een verlies van hebben – de ‘jij’, die zich transformeert. Of om het banaal te stellen: je had haar kunnen hebben! Een stijlbreuk, aan het einde, het naïeve en feeërieke versus de wereld van de volwassene, die berekenend is. Wat mij betreft een echte climax.

Terug naar de vrouwenliefde bij Van Leendert. **Zo moet het zijn geweest.** ‘Het ik en de Eerste Vrouw’, moest ik onwillekeurig denken. In de stelligheid van het vers drong zich bij mij aanvankelijk een vergelijking op met een dichteres als Anna Blaman.

Ik citeer uit *Zij kwam*:

“Zij kwam, verschrikt, uitdagend, onverwacht
en wankelde mijn armen in en zag mij aan
... en stamelde mij toe dat zij een offer bracht
aan mijn verlangen – en brak in tranen uit
en lachte schamper, roekeloos en luid –
Het was een vreemde trieste nacht” (3)

Maar waar Blaman de bevreemding en, sterker nog, de vervreemding als een gebeurtenis beschrijft, als een misverstand, is dit bij Van Leendert een geaccepteerd feit en een thema dat alom aanwezig is. Soms zoekt zij dit in een zelfdialoog. De ik-figuur staat bijvoorbeeld voor een spiegel, zoals in *Vanmorgen*:

“Vond in de scherven / een fragment van mezelf / en om de dag niet te bederven / lijmde ik / alles aan elkaar.”

In de eenzaamheid en het niet-herkennen of -begrijpen voert de dichteres echter vaker een ‘jij’ of ‘zij’ op. Zoals in *Zoet de smaak van vergankelijkheid*: “Hoe zij / op avonden als deze / met opgetrokken knieën / door mij heen raast / ...woekert in mijn bloed / zonder omkijken / zwiingend verdwijnt.”

In korte verzen registreert zij een situatie van vervreemding en onthechting. De stijl is onderkoeld, er broeit van alles.

Waar bij Blaman een lyrisch ik zichzelf uitspreekt – “O mijn geliefde, zei ik zacht / en was zo blij en moe alsof ik sterven zou” (Zij kwam) – daar nu houdt Van Leendert afstand, spreekt zich uit over Zij en Jij en registreert. Wederom toetst ze de bevindingen van de ‘ik’ aan een ‘zij’. Van Leendert lezende, vermoed ik steeds een volledige identificatie met de personages, maar in de observatie van de situatie en de objecten houdt de ‘ik’ de touwtjes stevig in handen. Natuurlijk doel ik hier niet zozeer op de inhoud van de gedichten, op wat gezegd wordt, als wel de wijze waarop deze hun beslag krijgen in de taal en de stijl. In dat opzicht zou ik de gedichten van Van Leendert als rijp willen typeren.

Nog eens over de stijl. De cover van de bundel rept over gedichten met “een sterk beeldend vermogen”. Ik vond dat nogal vaag en op iedere goede dichter van toepassing. Wat het bij Van Leendert volgens mij inhoudt, hoop ik in het bovenstaande te hebben verduidelijkt.

Wat valt er algemeen over de stijl in deze bundel te zeggen? De gedichten zijn toegankelijk en transparant, de zinnen zijn vaak kort, en in plaats van enjambementen en/of betekenisveranderingen lees ik functionele regelafbrekingen. Daarnaast is de toon van de gedichten licht en speels, zonder overigens op spreektaal te willen lijken. Wat hier gezegd wordt, laat zich niet gemakkelijk vangen. Ik heb hiervan eerder al enkele voorbeelden gegeven, en misschien is de beeldspraak daarvoor ook wel te eigen, te dwingend. Ik merkte dat ik haar lezende steeds probeerde te vergelijken met wat ik eerder las, maar dat zij zich ondertussen steeds onttrekt. De cover van de bundel wil dat de gedichten ‘rauw’ zijn, maar dit ervaar ik niet zo. Wel vond ik openhartigheid die soms de neiging heeft zich weer terug te trekken, broeierig te worden, verontrustend te zijn of sterk ingehouden. Maar altijd worden de dingen uitgesproken. Zoals in *Wraak*. De schrijfster volstaat in dit gedicht met “lach maar // later // later / schrijf ik dit vers”. Stijl en inhoud vloeien hier perfect samen. In *Het diagram*, dat ik eerder al citeerde, laat de schrijfster een vriendin aan het woord, die de sfeer van dit gedicht opbouwt, tot aan de ontlading, een constatering van de schrijfster zelf “En toegeven moest ik enigszins beschaamd; / in deze stad, iedereen met iedereen.”

Een plaatsvervangende schaamte lijkt het wel, want het is niet zij, maar de vriendin die een schaamteloos betoog voert over relaties, verhoudingen en exen. “Zo moet het zijn geweest”: zo’n zin staat in al zijn prilheid en glorie haaks op het overrijpe, bijna bedorven “iedereen met iedereen”. Gomorra?

Afsluitend en samenvattend constateer ik het volgende. Stijl staat bij Van Leendert duidelijk in dienst van de inhoud, de verzen krijgen in dat opzicht wat

het verhaal toekomt. Van Leendert draait er niet omheen, in haar stijl is ze uitgesproken, lyrisch, ingehouden, bijtend: het is er allemaal. Het begin van het verhaal leest als een sprookje (zo moet het geweest zijn), maar aan het eind zijn er meer vragen dan antwoorden, en uit de liefde zich in een groot *Waarom*: “Waarom herinner ik me / vooral ons / als ik aan haar denk? // In elkaars dag / en nacht / verdwaalden wij de tijd.” Ik vind met name de laatste constructie prachtig, vanwege de wijze waarop puur op taalniveau onthechting plaatsvindt, namelijk door het vervreemdende gebruik van subject en object: ‘wij’ die ‘de tijd verdwaalden’.

De schrijfster constateert wederom, op een wijze die, zoals ik in het voorgaande heb willen aangeven, een eigenheid verraad.

Hier dus verder geen vergelijkingen met bekende dichters/dichteressen van een andere generatie, een eerder jaar. Dit is haar debuut, haar eerste bundel, en Van Leendert verdient het om in die eigenheid – want die is er stellig – te worden gelezen en beoordeeld. ■

Peter WJ Brouwer

Noten

- (1) Jacques Brel – *Oeuvre Intégral*, Éditions Robert Laffont
- (2) *The Poems of Dylan Thomas*, published by New Directions
- (3) Anna Blaman – *Zij kwam*, uit: *Mijn eigen zelve*, Meulenhoff